

Kép, arckép, tükörkép

„Néha úgy elfogytunk, magunk sem találtuk magunkat,
Néha a magyar is idegen volt,
néha az idegenből lett a legjobb magyar.”
(Babits Mihály)

Papp Endre (fő)szerkesztőnk novemberi, a februári tematikus számra vonatkozó felhívásai rendszerint telitalálatok: tízes, bele a kör közepébe. Ne lazáljunk, célozzunk és lőjünk! Van hat lövésünk, és lássuk a táblák összesítése után, hogy ki a jó, ki lesz a legjobb, a legnépszerűbb, a legolvasottabb magyar író és költő.

Engem azonban maga a felhívás „terített le”, s döbrentett rá arra a szomorú tényre, hogy a *Hitel* folyóirat kivételével az utóbbi két-három évben, amióta koncentráltan és intenzíven autonómia-kutatással és a délvidéki magyar autonómia megvalósításának lehetőségével foglalkozom, alig-alig olvasok szépirodalmat. A regény helyét olvasmányaim között átvették a (szak)tanulmányok és lexikonok, a drámáét a korábbi népszámlálások statisztikai adatsorai, összesítései és szöveges elemzései, a líráét (ha a magyarra gondolok, hál' istennek!) az ország-monográfiák, történeti-történelmi kronológiák és térképek. Bújom a szakirodalmat, megyek vissza a genezisekig Dél-Tiroltól a Feröer-szigetekeig és Erdélytől (Magyar Autonóm Tartomány majd Maros-Magyar Autonóm Tartomány) a volt Vajdaság Szocialista Autonóm Tartományig. Járom a konferenciákat, nemzetközi szimpóziumokat, s utóbbi publikációim is majdnem csak és kizárólag az autonómiákhoz kötődtek az Åland-szigetekektől Katalóniáig és Baszkföldről Korzikiáig. Érdekes adatokra, elszólásokra, ismeretlen történelmi tényekre, regényes életutakra, eddig kevésbé ismert magyar és külföldi kisebbségi vezetőkre/politikusokra, írókra „bárhol” rábukkanhat a kutató a Wikipédiától az útikönyvekig, ha elég mélyre ás/fúr az ember.

Csak az összesített (szak)irodalmi körkép lesz magyar szempontból döbbenetes és tragikus, mert azt mutatja, hogy anyaországi hozzáállásunk ez esetben, mint a szépirodalom esetében is: hiányos, képmutató, óvatos (sunyi), megosztott, hamis, önbecsapó, önáltató és illúziókeltő. Hogyan is zárja Papp Endre felhívását: „Lássuk, mik vagyunk!”. Hát lássuk!

JUHÁSZ GYÖRGY (1954) irodalomtörténész-hungarológus. 1977 és 1988 között Jugoszláviában dolgozott. Délszláv-szakértő.

Ha tükörbe nézünk, például Trianon esetében – ami miatt szükség van (lenne) Romániában, Szerbiában, Szlovákiában és Ukrajnában magyar autonómia(k)ra – látható, hogy ma is „lakozgatunk”. Az idei év Trianon 95 jegyében telt el, s mire ezek a sorok megjelennek már Trianon 96-ot írunk, ami papíron igaz. A valóságban az SHS-királyság (1929-től Jugoszlávia), Csehszlovákia és „Nagy-Románia” már 1918 késő őszen „készen volt(ak)”, nem Trianonban születtek. Már a kezdetektől és azóta is magunkat csaptuk/juk be jó másfél évvel. De álmódosozunk tovább! Bámuljunk ki a vonat ablakán, hátha megszépül a táj. A lassan induló szerelvényre 1867-ben szálltunk föl. A gyorsuló vonat csak egyszer állt meg, a pályaudvart Trianonnak hívták, majd repített tovább... egészen Auschwitzig és a szibériai Gulagokig. Repült az idő meg mi, magyarok is. A „papírokat” ismét Párizsban írták/tuk, írták alá velünk, és Moszkvában „jegyezték ellen”, telekkönyvezés nélkül. De lepergett az a negyvenöt év is, majd eltelt újabb huszonöt, s még ott sem állunk, ahol 1920-ban. Mert a hirdetett tizenöt millió helyett vagyunk úgy tizenkét és fél milliónyian a Kárpát-medencében. Még nemzeti tragédiánk is illúzió. Ha nem az volna, másként állnánk hozzá, miként az izraeliek, az örmények, a kurdok, a koszovóiak, a katalánok, a baszkok... vagy Srebrenica óta a bosnyákok.

Nekünk Trianon Kutató Intézetünk (közhasznú alapítvány formájában) csak 2007(!) óta létezik, s folyóirata a *Trianoni Szemle* pedig 2009 óta jelenik meg. S itt álljunk meg egy pillanatra! Nézzünk bele a folyóirat impresszumába, amit magyar ember igen ritkán tesz meg. A párját ritkító periodika főszerkesztője maga az Intézet igazgatója: Szidiropulosz Archimédész, aki Görögországban született. A „legmagyarabb görög” iskoláit már nálunk végezte, s lett történész-szociológus. Ha ő nincs, nincs Trianon Intézetünk és nincs *Trianoni Szemle*. Ennek az önérzetes görög embernek jobban fáj Trianon, mint a tizenkét és fél millió magyar bármelyikének. Azért ezen érdemes mélyebben elgondolkodni akár zászlólengetés, akár himnuszéneklés közben. Magam az eddig megjelent (évi 2-4 szám), kitűnő szerzőgárdájú *Trianoni Szemlé*ből az autonómiák lélektanához, nemzetkarakteréhez nélkülözhetetlen háttéranyagokhoz (cikkek, elemzések, pályaképek, térképek, grafikonok) jutottam, amik nagyban megkönnyítették munkámat.

Tehát egy görög-magyar tudós-történész azért ír, szerkeszt, koldul, pályázik, gyűjt előfizetőket, tart lap- és könyvbemutatókat, hogy mi, magyarok jobban értsük a saját történelmünket, szétszabdaltságunkat, anyagi, lelki és szellemi nyomorunkat határon innen és túl. Szép tükörkép! Vagy kép a tükörben?

De ne álljunk meg itt, mert az autonómiakutatás okozott még „irodalom közeli” meglepetést bőven! Történt, hogy 2007-ben – az Eszéki Egyetemet képviselve, ahol vendégtanárként tanítottam – egy zágrábi unalmas konferencián találok egy bolognai professzorral, aki lelkesen mesélte, hogy náluk pár éve az egyetemen volt egy prima doktori védés a székelyek autonómiájáról, s milyen érdekes emberek lehetnek ezek a „félrománok”. Bár azonnal tisztáztuk/tam, hogy a székelyek *Ungheresi* (ahogy az olaszok hívják minket), a történetet hit-

tem is meg nem is, de különösebb jelentőséget nem tulajdonítottam a kérdésnek, mit tudhatnak ezek rólunk, gondoltam magamban.

Miután a XX. század második felében egy fél (MAT, MMAT) és negyed (VSZAT) autonómiánk már nekünk, magyaroknak is volt, vizsgálódásaim közben eljutottam az 1952-től 1968-ig vegetáló Magyar, majd Maros-Magyar Autonóm Tartományig. Erről a sztálinista erdélyi speciális képződményről számtalan résztanulmány, elemzés stb. íródott mind Magyarországon, mind a Székelyföldön, de autonómia-monográfia csak egy jelent meg róla, mégpedig részben visszafordításban magyarra és kibővítve az anyagot Stefano Bottoni olasz történész tollából *Sztálin a székelyeknél* címmel, A Magyar Autonóm Tartomány története alcímmel Csikszeredában, igen kis példányszámban, 2008-ban. A könyv hazánkban beszerezhetetlen, s erdélyi ismerőseim-barátaim is csak az ígéretig jutottak, de segített a fénymásoló-koppintó technika, és mégis lett „Bottonim”. A xerox-könyvélmény után személyesen ismerhettem meg eme igényesen színvonalas nagymonográfia emberileg is végtelenül szimpatikus szerzőjét. Ha Szidiropulosz Archimédeszről azt állítjuk, hogy a legmagyarabb görög, akkor az a minimum, hogy Stefano Bottoni – aki még románul is megtanult azért, hogy megírhasa a „mi történelmünket” – a legmagyarabb olasz. Igen! Ő volt az, aki 2005-ben a bolognai egyetemen védte a későbbi autonómia-monográfiájának alapját képező doktori disszertációját, és próbálta fölnyitni a szemünket. Más kötetivel is ezt a „határtalan szívességet” teszi a mai napig, a szakma meg gyakran idézi. Adjuk is át neki a szót egy rövid idézet erejéig: „Úgy érzem, hogy egy tágabb lélegzetű, összehasonlító igényű dolgozat megalkotásához (pl. a MAT és az 1974 utáni jugoszláviai Vajdaság [Szocialista – kieg. J. Gy.] Autonóm Tartomány szerepének, működésének vizsgálata) még nincsenek meg az alapfeltételek.” Azóta (2008) sem, teszem hozzá, pedig majdnem újabb évtized telt el.

A negyedmilliónyi délvidéki magyar ember közül sem akad senki, aki megírná az autonóm vajdaság hiteles történetét. Ahogy a magyarországi kisebbségkutatókat – akik magukat ma már kultúr-antropológusoknak, álvitáikat pedig diskurzusnak nevezik – sem érdekli igazán a titói jugoszláv autonómia, amit Milosevics szüntetett meg de jure alkotmánymódosítással 1989-ben, ahogy Ceaușescu az erdélyit hivatalosan közigazgatási átszervezéssel 1969. január elsejével.

Utóbbiról érdemes egy érdekes könyvösszefüggésben szólni. Már végórait élte 1986-ban a délvidéki/vajdasági autonómia, amikor Budapesten az Akadémiai Kiadó gondozásában, Köpeczi Béla főszerkesztésében napvilágot látott az *Erdély története I., II. és III.* című nagymonográfia, amit Romániában azonnal betiltottak. A közel kétezer oldalas mű III. kötete: *Erdély története 1830-tól napjainkig*. Ennek tizenötödik fejezete a *Kitekintés: Erdély útja 1918 után*, a főszerkesztő tollából. A fejezet második része: *Erdély a szocialista Romániában*. Ebben a szerző mindössze két (kettő) mondatban foglalkozik a közel másfél évtizedig létező magyar autonómiával: „E reform keretében került sor a Székelyföldön az

ún. Magyar Autonóm Tartomány megszervezésére a hajdani négy székely megyéből. 1968-ban ismét visszaállították a megyerendszert (bizonyos területi módosításokkal), s e változások keretében megszűnt az akkor már módosított területű és elnevezésű [Maros – kieg.: J. Gy.] Magyar Autonóm Tartomány is” (1762-1763). Stefano Bottoni monográfiája négyszáznegyvennyolc (448) oldal. Persze, hogy a remény hal meg utoljára...

Honi autonómia-irodalmunk önálló köteteket (és írásunkat) érintő részével tehát így állunk. Nézzünk kissé távolabbra is! Ha az autonómia szó elhangzik Budapesten, akkor arra a példa tízből tizenegyszer Dél-Tirol. Az olaszországi németek/osztrákok valóban példaértékű önkormányzatának van hazánkban a legbővebb, leggazdagabb szakirodalma, elsősorban tanulmányok formájában. Dél-Tirollal példálóznak a legtöbbször a határainkon túli magyar szerzők, publicisták, politológusok és politikusok is Szabadkától Brassóig és Dunaszerdahelytől Beregszászig. De hogyan állunk az összefoglalók, a monográfiák dolgában? Hát olyan magyarosan, Janus-arcúan – van is meg nincs is. Elméletben van, mert bemutatták Budapesten, de csak Erdélyben kapható, mert ott adták ki, s Budapesten nem forgalmazzák. Hogy egymásra találtunk mi, magyarok határon innen és túl? Akár tarthatunk tükröt, magunknak, egymásnak vagy egy másnak? Ugyanis így a tükörből lassan már román, szerb, szlovák, ukrán arcok fognak visszaneézni, mert ők értik egymást, mi meg csak érteni akarjuk – az érthetlent. Azt, hogy autonómiá(ka)t akarunk, de (dr.) Martha Stocker lírai szépségű, önálló irodalmi értéket képező monográfiáját (*A mi történetünk, Dél-Tirol 1914 és 1992 között*. Kolozsvár, 2013), amely akár számárvezető lehetne, eldugjuk. Eldugjuk magunk elől. Így akarunk mi autonómiát? Autonómiát akarunk mi? Mi akarunk autonómiát?

Erdélyi barátaim újból csak ígértek, de a könyv egy év alatt sem ért el hozzá. Maradt újra a kalózmódszer, ezúttal a netről „töltöttem le” (papírra). A szerzőről annyit érdemes tudni, hogy ma is aktív kisebbségpolitikus, a Dél-Tiroli Néppárt és a FÜEN (Európai Nemzetiségek Föderatív Uniója) alelnöke, aki Budapesten, Pozsonyban, Szabadkán, Beregszászon ritkán látott vendég. Minek is meghívni, mit tudhat ő, amit mi nem? Szerintem, sokat! Ők már megalkották és működtetik autonómiájukat. Mi meg csak tervezünk, álmodunk, álmodozunk, illúziókat, ábrándokat kergetünk lassan száz éve.

A leírtak után e sorok kritikus szerzőjének is bele kell néznie a tükörbe, és elmondani, mit lát! Hát, azt látja/mondja, nem akarta megvárni, hogy egy „ausztrál”, egy „venezuelai” vagy egy „hottentotta” rontson ránk és szóljon: „Észak- és Közép-Bácskában még mindig ti, magyarok vagytok többségben”, ezért egyedül megírta/elkészítette a Tisza-menti Magyar Autonóm Körzet – Szerbia tervezetét, modelljét. Ennek lényege az alábbi térképen látható, a legfontosabb adatokkal együtt. (A szöveges rész egy teljes *Hitel* számot tenne ki.)

A terület összlakosságából – annak tizenegy járásában (Szabadka, Magyar-kanizsa, Törökkanizsa, Topolya, Zenta, Csóka, Kishegyes, Óbecse, Ada, Szenttamás és Temerin) – 96 településen közel kettőszázezer magyar ember él, etnikai többséget képezve.

Közülük hiányzik – visszatérve a szépirodalomhoz, ahonnan elindultunk – 2002 óta a szenttamási születésű íróóriás Gion Nándor, a legendás zentai, majd újvidéki tudós-professzor Szeli István és az újvidéki származású szerkesztőfedelem Hornyik Miklós. Utóbbi kettőt egy napon temették/tük 2012. február 27-én Zentán és Budapesten. Ilyen is csak magyar írókkal történhet meg. Ez a „magyar sors, könyves sors”, ahogy Püski Sándor írja. Mit tudtak ők hárman, amit a többiek nem vagy csak alig? Írni! Regényt és elbeszélést, novellát és esszét, tanulmányt és kritikát, riportot és értekező prózát, jegyzetet és tankönyvet – de azt nagyon! Hármat, hatot? Nem, harminchatot...